

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 94:63(091)(477)

DOI: 10.24919/2312-2595.7/49.234418

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100; доцент кафедри мобілізаційної, організаційно-штатної, кадрової роботи та оборонного планування, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, вул. Героїв Майдану, 32, м. Львів, Україна, індекс 79026 (vilnickiy@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4969-052X>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/H-4431-2017>

ScopusID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203399830>

Галина ГРИЦЕНКО

кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (grycenko84@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7047-5664>

НОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З АГРАРНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Рецензія на монографію:

Падалка С.С., Кириленко І.Г., Вергунов В.А. Аграрна історія України : у трьох частинах. Київ : Аграрна наука, 2019. Ч. 1 : Від найдавніших часів до початку ХХ століття. 332 с. ; Ч. II : Радянська доба 1917–1990 рр. 458 с. ; Ч. III : Період незалежності 1991–2018 рр. 372 с.

Аграрна історія України перебувала у полі наукових зацікавлень не одного покоління учених-дослідників. Попри це через

© Василь Ільницький, Галина Гриценко, 2021

свою багатоаспектність низка питань потребують подальших наукових студій. Водночас особливо необхідними вважаємо підготовку та публікацію комплексних навчальних посібників, які повинні на основі сучасних наукових досліджень різних аспектів аграрної історії сформувати цілісне уявлення із цього багатогранного явища.

У 2019 р. авторським колективом у складі С.С. Падалкою, доктором історичних наук, професором, провідним науковим співробітником Інституту історії України НАН України; І.Г. Кириленком, доктором економічних наук, член-кореспондентом НААН України; В.А. Вергуновим, доктором сільськогосподарських наук, доктором історичних наук, професором, академіком НААН України було підготовлене нове видання навчального посібника у трьох частинах «Аграрна історія України». Автори на основі аналізу значної кількості документальних джерел, досліджень українських і зарубіжних істориків, розкривають історію українського селянства, аграрні відносини на українських землях від давнини і до початку нинішнього століття.

Актуальність рецензованого посібника зумовлена насамперед потребою взаємозв'язку історії і сучасності в контексті переосмислення досвіду минулого аграрного реформування. Автори намагалися врахувати, що глибоке осмислення аграрної еволюції сприятиме подальшій консолідації українського суспільства.

Навчальний посібник відрізняється чіткою та логічною структурою подачі матеріалу. Робота структурована за принципом формаційного підходу: від первісного до сучасного суспільства і налічує 38 розділів.

Особливу увагу приділено питанням щодо змін у сільському господарстві, у соціально-економічному житті села, середовищі селянства, повсякденності українського села. Адже вивчення минулого повсякденності уможливує глибше проникнути в історичний процес, по-новому поглянути на нього передусім завдяки тому, що вивчається досвід пересічних людей, звичні, повсякденні практики поведінки, які раніше залишалися не поміченими через свою очевидність і буденність.

Змістовне наповнення рецензованого посібника дає підставу для висновку про масштабність реалізованого авторами завдання, яке включає пошук, систематизацію та аналіз великого масиву

фактологічного матеріалу, що охоплює виникнення землеробської культури, особливості розвитку сільського господарства, аграрних відносин окремо взятих історичних періодів. А вдало підібрані рідкісні (а подекуди й унікальні) світліни історичних постатей та подій тогочасних періодів доповнюють уявлення читача про становлення та еволюційний розвиток аграрних відносин в Україні.

Так, у першій частині посібника *«Від найдавніших часів до початку ХХ століття»*, яка налічує 14 розділів, з'ясовано особливості у системах землеробства та агрокультури, показані різні аспекти розвитку аграрної сфери України. Хронологічні межі охоплюють утворення на території держави первісного суспільства, зародження феодальної державності, започаткування нового періоду історичного розвитку – товарно-грошових відносин.

Перші розділи присвячено зародженню землеробства на землях нинішньої України, а також суті й особливостям трипільської культури, її науковим ознакам, особливостям окультурення і використання землі. У навчальному посібнику значну увагу відведено питанням щодо форм землеволодіння Давньоруської держави.

З кінця ХІІІ і до початку ХVІ ст. простежено значний прогрес у галузі землеробства, зокрема, використанням плужної техніки, нових технологій обробітку ґрунту, застосуванням органічних добрив, відбувався поступовий перехід до товарного виробництва. У посібнику докладно розглядають селянські реформи на західноукраїнських землях і в підросійській Україні, а також в пореформений період (60–90-ті роки ХІХ ст., розділ 11).

У 12–14 розділах автори навчального посібника основну увагу зосередили на висвітленні аграрно-економічних відносин в Україні на початку ХХ ст., зокрема розглянуто такі питання: аграрні відносини в період соціального вибуху та революції 1905–1907 рр.; столипінська аграрна реформа; проблеми сільського господарства України в умовах Першої світової війни.

Друга частина посібника *«Радянська доба 1917–1990 рр.»* охоплює 13 розділів, присвячених одному з найважливіших і найскладніших періодів української історії 1917–1991 рр. Тут розкриваються процеси, що відбувалися в аграрній сфері України від національної революції 1917–1921 рр. до проголошення незалеж-

ності України. А саме, перші радянські та колективні господарства; нова економічна політика та її еволюція на селі; деформації аграрних відносин у 1928–1939 рр.; голодомор 1921–1923 та 1932–1933 рр.; сільське господарство у період Другої світової війни та в перші післявоєнні роки; українське село, аграрні відносини, матеріально-культурний рівень сільських трудівників періоду 50–60-х рр. ХХ ст.; діалектика аграрних відносин у 80-х рр. ХХ ст. орендні відносини, соціальні питання, інфраструктура села.

Радянська доба вирізнялася протиборством між владою і селянством. Селянство боролось з тиском держави шляхом вступу до формувань УПА. Аграрна програма ОУН-УПА: конфіскація великого землеволодіння, передача селянам землі, право на трудову приватну власність, розвиток вільного підприємництва і кооперації відповідала інтересам селянства.

Окрему увагу автори звертали на питання здобутків і вад радянської системи управління сільським господарством. Неефективність системи планування й управління, відсутність матеріальних стимулів і примусовий характер праці, обмеження прав призвели до відчуження селянина від землі та результатів його праці. Аграрна політика радянської держави повоєнних років (і не лише повоєнних) була антиселянською, спрямованою на викорінення товарно-грошових відносин, носіями яких було селянство. Вона призвела до голоду на селі, його знелюднення і врешті-решт стала однією з основних причин економічної кризи, яку переживало тодішнє суспільство.

Суперечливі процеси розвитку аграрного сектора України та соціально-побутової сфери села в 1945–1950 рр. і, зокрема, проблема якості життя українського колгоспного селянства в означений період проаналізовано в підрозділі 23.6. «Повсякденне життя селян». Авторами розглядають окремі особливості повсякденного життя українських селян, причини невисокого рівня життя сільського населення України цього періоду. «Причиною невисокого рівня життя населення були не лише наслідки війни, а й наявність адміністративно-командної системи, яка формувала державний бюджет, перерозподіляла кошти передусім на користь важкої промисловості та військових програм, нехтуючи соціальними потребами, поліпшення добробуту народу, виробництвом товарів широкого вжитку. Добробут, по суті, штучно підтриму-

вався на дуже низькому рівні, аби лише не супроводжувати вибуху соціального невдоволення» (с. 318–319).

Остання частина пропонованого авторами навчального посібника присвячена важливому періоду після проголошення державної незалежності України, соціально-економічній переорієнтації аграрного розвитку України до 2018 р. Загалом у виданні приділено увагу питанням розвитку багатуокладного аграрного сектору економіки; приватної власності на засоби виробництва у сільському господарстві; обігу сільськогосподарських земель та прав на них; системи державної підтримки цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників; розвитку сільськогосподарської кооперації та підприємництва; системи фінансового забезпечення сільського господарства; розвитку системи саморегулювання та самоуправління; заохочення інвестицій у сільське господарство; підвищення доходів і соціального захисту сільських жителів; розвитку сільських територій.

Досить вдалим, на наш погляд, є розділ, присвячений українським ученим-аграрникам та сільськогосподарській дослідній справі в Україні (розділ 35), що вигідно вирізняє посібник з-поміж інших аналогічних видань.

Загалом навчальний посібник «Аграрна історія України: у трьох частинах» відзначається високим науковим рівнем і може бути корисним студентам та викладачам вищих навчальних закладів не тільки аграрного профілю, але й науковцям, історикам, всім тим, кому не байдужа історія нашої країни, зокрема історія українського селянства.

Призначення рецензованого тритомника полягає у тому, щоб надати студентам, здобувачам ґрунтовні знання щодо розвитку сільського господарства, особливостей земельних відносин, еволюції великого і дрібного землеволодіння, змін в умовах праці та добробуту селянства, навчити здобувачів вищої освіти аналізувати заходи із регулювання і підтримки аграрного сектору на конкретному історичному етапі українських земель.

Рецензія надійшла до редакції 24.03.2021 р.